

SIYASETNÂMELER VE BİR SIYASETNÂME ÖRNEĞİ: ÂDÂB-I SALTANAT

SIYASETNÂMES AND A SAMPLE OF SIYASETNÂME: ÂDÂB-I SALTANAT

Dr. Maksut BELEN

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Özet

Siyasetnâmeler idarecilere devlet yönetimiyle ilgili bilgiler veren eserlerdir. Hükümdarlara, devlet yönetimine ilişkin sahip olmaları gereken, onları yönlendiren ahlaki, dini metot ve prensipleri ders verirler. Siyaset kelimesinin çeşitli anlamları vardır, bu anlamlar özetle: Hükümet işleri ve memleket idaresi, cezayı hak edenlerin cezasını vermedeki programlar, halk işlerini düzenleyen hükümet icraatı, devletler arası ekonomik ve kültürel alandaki ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesidir. Siyaset kelimesi ayrıca meslek ve ilim anlamıyla da, hoş görülme olma, insanlarla iyi geçinme ve idare etme anlamlarını ifade eder. Geleneksel anlamıyla bugünkü tüm parti mensuplarına ve idarecilerine, siyasî gazete yöneticilerine, hatta partilerle sıkı bir ilişki içinde bulunanlara ve günlük siyasî gazeteleri merak ile takib edenlere de siyasetçi denir. “Âdâb-ı Saltanat” idarî ve ahlakî prensiplerle ilgili oldukça geniş bilgiler içermekte ve siyasetnâme özelliği taşımaktadır. Bu yazıda Âdâb-ı Saltanat’tan, hükümdarların vasıfları, devlet yönetiminin esasları, siyasetin dayandığı ahlaki ve dini prensipler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyasetnâme, İdare, Hükümdar, Âdâb-ı Saltanat

Abstract

“Siyasetnâme”s are works which give information about government administration to rulers. They teach to rulers which has to have, moral and religious principles and methods. There are various means of political words, summarize these meanings: government jobs and land management, programs on making the punishment of those who deserve punishment, regulating public affairs government actions, the inter-state economic and regulation of relations in the cultural field and is carried out. Politics and science professions within the meaning of the word also, be tolerant, express the sense of the people and managed to get along well. To present all the party members and administrators with the traditional sense, a political newspaper executives, even the party that followed with curiosity and found a close correlation between daily political newspaper called the politician. “Âdâb-ı Saltanat” contains full informations concerning administration and moral principles and it shows a characteristic of book of government. In this article from Âdâb-ı Saltanat subjects such as characters of rulers, basics of governmental administration, moral and religious principles.

Key Words: Siyasetnâme, Administration, Ruler, Âdâb-ı Saltanat

GİRİŞ

Siyasetnâmeler, devlet yönetimiyle ilgili, devlet idarecilerine ve devlet adamlarına idarecilik ilim ve sanatına dair bilgiler veren, onlara pratik tavsiyelerde bulunan ve adaletli bir yönetim oluşturmalarını sağlamak ve istemek amacıyla yazılan siyasî ve ahlâkî içerikli eserlerdir. Ayrıca Nizamülmülk'ün yazdığı bir kitabın da adıdır.

Siyasetnâmelerde, “siyaset” kelimesinin: hayvan terbiyesi, vali olmak, idare, ceza, idam, icraat, diplomasi anlamlarına geldiği belirtilmiştir. Arapça sözlüklerde “siyaset” kelimesi, bir nesneyi dikkatle gözetmek, vali ve hâkim olmak, halkı gözeterek yönetmek, bu yolda gereken tedbirleri almak anlamlarıyla verilmiştir. Daha sonraları hükümet işleri, politika, diplomasi yerinde kullanılmıştır. Siyasetin bir anlamı da, şariat hükümlerine göre suçluyu cezalandırmaktır ki, buna “siyaset-i şer’iyye”, hükmün uygulanacağı yere de “siyaset-gâh” denilir. Topkapı Sarayı’ndaki “Siyaset Çeşmesi”, siyasî idamlarda baş kesilen yerdir.

Mısır’lı değerli ilim adamları heyetinin hazırlamış olduğu “El-Mu’cemü’l-Vasîti” lügatinde, “siyaset” kelimesinin masdarı, yani kökünün, Arapça “sevese” ve bu masdarın ism-i fâilinin de “sâis” olduğu belirtilmiştir. Anlamı ise: “terbiye eden, idare eden, ıslâha çalışan” demektir. (Mu’cemü’l-Vasîti: C. 1, 464) Siyaset, ticarî işlerde de “serbest pazarlarda iktisadî ve malî işleri düzenlemek” anlamında kullanılır.

Kâmûs-ı Türkî’de ise, siyaset kelimesi bir kaç anlamla izah edilmektedir. Bu anlamlar özetle:

- 1- Hükûmet işleri ve memleket idaresi,
- Cezaya müstahak olanların cezasını vermede alınan tedbirlere dair programlar,
- 2- Cezaya müstahak olanların cezasını vermede alınan tedbirlere dair programlar,
- 3- Halkın işlerini düzenleyen hükûmetin hikmet ve icraatı,
- 4- Devletler arasında ekonomik ve kültürel alandaki ilişkilerin düzenlenmesi ve yürütülmesidir... (Ş. Sami, Kâmûs-ı Türkî: 754)

Siyaset kelimesi ayrıca ıstılah yani meslek ve ilim anlamıyla da, müdara yani, hoş görülme, insanların iyi geçinme ve idare etme anlamlarını ifade eder.

Örfî, yani geleneksel anlamıyla bugünkü tüm parti mensuplarına ve idarecilerine, siyasî gazete yöneticilerine, hatta partilerle sıkı bir ilişki içinde bulunanlara ve günlük siyasî gazeteleri merak ile takip edenlere de siyasetçi denir. Fakat bu örfî anlamların içerisinde gerçek anlamıyla siyasetçi, ülkenin idaresini ele almayı hedefleyen herhangi bir partinin yöneticileri, idarecileri ve faaliyetlerinde bulunan kişilerdir.

Siyasetnâme Yazma Geleneği

Siyasetnamelerin ilk örnekleri ve klasik kaynakları olarak, Hint filozof ve krallarının siyasi ve ahlaki hikmetleri ile Sokrates, Eflatun ve Aristo gibi Yunan filozoflarının, Galen ve Hipokrat gibi tabiplerin ve başta Büyük İskender olmak üzere Rum krallarının ve devlet adamlarının siyasi tecrübelerini içeren bilgiler ve metinleri sayılmaktadır. Ayrıca, Uzakdoğu ve Çin filozof ve krallarının siyasetle ilgili görüş ve kuralları ile İslamiyetten önceki Arap idarecilerinin siyasi tecrübe ve yaşamları da siyasetnâmelerin klasik kaynakları arasında zikredilmektedir. İran hükümdarlarının hayat hikâyelerini anlatan Hüdaynâme, Âyinnâme gibi eserler ve Abbasiler zamanında devlet görevinde bulunan Bermekîler’in ve İbnü’l-Mukaffa gibi İran asıllı devlet adamlarının hayat tecrübelerini yansıtan eserler, Hüsrev Perviz, Nuşirevan, Behram Gur, Büzürgmihr gibi idarecilerin, siyaset ve ahlakla ilgili değerli sözleri siyasetnamelerin klasik kaynakları arasında bulunmaktadır. İran krallarının, Hint ve Yunan filozoflarının siyasete dair görüş ve uygulamaları, İslam dünyasında İbnü’l-Mukaffa, İbn Kuteybe, Câhiz, Mâverdî, Nizâmu’l-mülk, Seâlibî, Turtuşî, Gazzâlî, İbnü Abdî’r-Rabbih, Zencânî, Şeyzerî gibi birçok siyasetnâme ve tarih yazarı tarafından kullanılmıştır ve bunların

birçoğu da, bu tür eserlerden kaynaklanıp faydalandıklarını bizzat ifade etmektedirler. Bu bilgiler, İslamî inanç ve değerlendirmelere adapte edilerek siyasetnamelerin materyalini meydana getirmişlerdir. (Adalıoğlu 2004: C. 5)

Siyasetnâmeler birinci planda konu olarak devlet yönetimini ele aldığına, bütün güç ve yetki de hükümdarda bulunduğuna göre, hükümdar için kaleme alınmış eserlerdir. Hükümdarlar ve devlet idarecileri için kaleme alınmış olan siyasetnâmeler, onların sahip olması gereken sıfat ve özellikleri, saltanat şart ve kurallarını içerirler. Halkın durumu, toplumun hali anlatılarak hükümdara öğütler verilir. Devlet yönetiminin şerefli fakat güç bir sanat olduğu açıklanır. Ayrıca bu eserlerde devlet teşkilatının kural ve gerekleri, kötü yönetimin zararları ve vahim sonuçları ifade edilerek idarecilere ikazlarda bulunulur.

Aynı zamanda bir ülkenin çağının siyasî ve sosyal hayatını, askeri ve mali yapılanmasını, kanunlarını, toplumun gelenek ve göreneklerini de yansıtan eserler olan siyasetnâmelerde, dinî özellikli de oldukları için, Kur'an'dan ve hadislerden ispatlar getirilir, tarihten örnekler verilir, zalim ve adil devlet adamlarının geçmişte yaşanmış olaylardaki durum ve tavırları, zalim, deneyimsiz ve cahil hükümdarların ve vezirlerin yol açtığı felaketler, hikâyeler anlatılır.

Bu tür eserlere, hükümdarlara nasihatlar anlamında “Nesâyihu'l-Mülûk” ismi de verilmiştir. Bu nasihatlar bazı mesnevilerde de bulunmaktadır. Ali Şir Nevâî'nin “Hayretü'l-ebrar” adlı mesnevisinin üçüncü makalesi bu konudur. Bazıları devlet adamı olan yazarlar tarafından kaleme alınan bu eserler, belirli bir dönemde geçen olaylara dayandığı için tarihî eserler arasında yer almakla birlikte, yol gösterdiği, mülkün esası olan adaleti, kahramanlık, cesaret ve cömertliği konu edinerek din ve ahlâk merkezli ve kurallı olarak, başta devlet idarecilerine ve büyüklerine, genelde de herkese hitap edip öğütlerde bulunduğu için de ahlâkî eserler ve nasihatnameler sınıfında yer alırlar. (Levend 1962: 167, 171)

İlk ve Orta çağlarda hükümdar, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi sayılmıştır. Bu durum hükümdar ile tebeası olan halkın arasında bir uçurum meydana getirmiş ve hükümdarların halktan uzaklaşmasına neden olmuştur. Hükümdarın çevresinde yer alan zalimlerin, hükümdarı halka karşı kıskırtmaları üzerine halk büyük zulümler görmüştür. Halkın ızdırabını yakından gören fikir adamları, her fırsatta hükümdarlara, vezirlere adaletli davranmayı öğütlemişler, adalet olmadıkça saltanatlarının uzun sürmeyeceğini anlatmaya çalışmışlardır. İşte siyasetnâmeler bu amaç doğrultusunda kaleme alınmış eserlerdir. (Levend 1962: 168)

“Eski Hint-İran Nasihatname ve Siyasetnâmelerinde devlet, hükümdarın kuvvet ve kudretinden, otoritesinden başka bir şey değildir. Siyaset ise, hükümdarın bu otoritesini koruma ve kuvvetlendirme ve bunun vasıtalarını, yani askeri ve parayı halkın hoşnutsuzluğuna sebep olmadan sağlama yoludur.” (İnalçık 1996: 259)

Âgâh Sırrı Levend, “Siyasetnâmeler” isimli makalesinde de: “Siyasetnâmeler, ahlakî eserler çerçevesi içinde yer alırsa da, önemli olduğu için ayrı bir tür gibi gelişmiş, bu konuda yığınlarla eser kaleme alınmıştır. Eski çağlarda adalet, saltanatın temeli sayılır. Sultanlarda önce bu nitelik, sonra da yiğitlik ve cömertlik gibi özellikler aranır. Bunun içindir ki, düşünce ve kalem adamları, sultanlara, vezirlere adaleti salık vermişler, memleket yönetimini, halka, reayaya, askere ne yolda davranılması gerektiğini, savaşta ve barışta tutulacak yolu, savaşta zafere ulaşmanın, barışta huzura kavuşmanın koşullarını, “siyasetnâme” adı altında toplayan bu eserlerle anlatmaya çalışmışlardır.” demektedir. Görüldüğü gibi siyasetnâmelerin esas ve ana konusunu “mülkün temeli olan adalet” teşkil etmektedir. “Padişah için haftada iki gün mezalime oturmaktan, haklıyı haksızdan ayırmaktan, adalet dağıtmaktan, raiyetin sözünü vasitasız kendi kulağıyla işitmekten başka çare yoktur.” (Köymen 1990: 18)

Siyasetnâme Türleri

Siyasetnameleri belirgin özelliklerine göre sınıflandırdığımızda, farklı şekillerle karşılaşırız. Bunlardan birincisi, Fârâbî'nin el-Medînetü'l-fâdıla'sı ile Füsûlü'l-medeni adlı eserlerinde olduğu gibi, siyaset ve devlet idaresini, felsefî ve idealist açıdan ele alan eserlerdir. İkincisi, siyaset ve devlet idaresi konusunu, fıkıh ve kelam açısından ele alıp bu hususta İslam dininin görüşünü açıklayan eserlerdir ki bunlar, Mâverdî'nin el-Ahkâmü's-sultâniyye'si, İbn-i Teymiyye'nin es-Siyâsetü's-şer'iyye'si gibi kamu hukukunu işleyen fıkıh kitaplarıdır. Üçüncüsü, pratik amaçlar güden ve sultanlara, devlet adamlarına örneklendirilmiş öğütler veren siyaset konusunda yol gösteren, idarî sıkıntıları gidermek için siyasî ve ahlakî nasihatlerde bulunan eserlerdir. Bu tarzın ilk örnekleri, eski Hint ve İran kültür dünyasındaki pendname ve siyasetnâme türü eserlerdir. Nizâmü'l-mülk'ün Siyasetnâme'si, Keykâvus'un Kâbusnâme'si ve Gazzâlî'nin Nasîhâtü'l-mülûk'u gibi eserler bunlara örnek verilebilir. Bu tür eserlerin genel amacı, siyaset uygulamalarında ideal olan ve emredilenlerle, uygulanan politikalar arasında, ılımlı orta bir yol bulmaktır. Sık karşılaşılan bu türün ilk örnekleri İran literatürüne ait olsa da, İslâm'a adapte edilmiştir. Dördüncüsü, belli devirleri konu edinip Osmanlı devletinin duraklama ve gerileme dönemlerinde genellikle padişahın veya vezirlerin istekleri üzerine kaleme alınan Koçi Bey'in IV. Murad ve III. İbrahim dönemleri hakkında hazırladığı Koçi Bey Risâlesi (Pala 1998: 355) gibi Islahatnâmeler veya Lâyhalar'dır. (Uğur, Tarihsiz: 21-25; Arslan 2000: 419-430; Adalıoğlu 2005: 11-12)

Âdâb-ı Saltanat Üzerine

Âdâb-ı Saltanat, 215x170 mm. ölçülerinde sırtı bez kaplı, yer yer yıpranmış mukavva ciltli; yazı alanı 145x115 mm.olan ve her sayfasında 9 satır bulunan 215x165 mm. ebadında aharlı, krem renkli kağıtlara, siyah mürekkeple, okunaklı, iri, sanatlı nesih hatla yazılmış, 142 (1b- 142a) varaktır.

Şahsî kütüphanemizde tek nüshası mevcut Hicrî 1030 senesinde *Mülâkkab Receb* tarafından yazılan ve yazarı hakkında bilgimiz bulunmayan "Âdâb-ı Saltanat" yukarıdaki sınıflandırmaya göre, ikinci ve üçüncü siyasetnâmeler grubunda yer almaktadır.

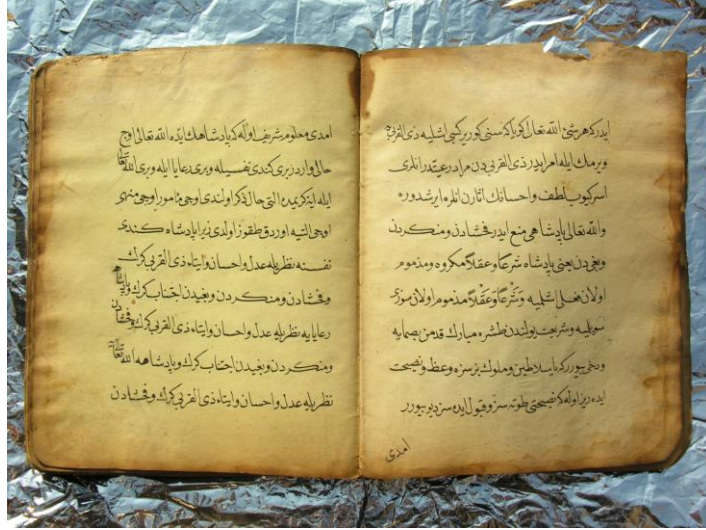

(1b)

Bismillâh irrahmân irrahîm

Elhamdulillâhillezî evcebe itâ'ati men lehu'l-emri li'l-enâmi ve ce'ale vesîletenâ Muḥammeden 'Aleyhi's-salâti ve's-selâmi ve 'alâ âlihi'l-kirâmi ve eşhâbihi'l-'izâmi Bundan sonra bu zelîl ve âvâre ve 'alîl ve bîçâre Recebî'l-mulâkkab bi Ebî Hâmidî min fukarâi tarîkı Zeyneddîne'l-Hâfî quddise sirrehû târîḫ-i Hicretîñ Biñ otuz senesi Recebiniñ evâilinde küşe-i ḫalvetde ḫâṭır-ı fâtire ilhâm-ı Rabbânî ve işârât-i Yezdânî vârid olup 'aynı

(2a) şüret ve sîretle ve nûr-ı başar ve başîretle ‘âlemin zulüm ve dâlâletle küdürâtına ve zâlemenin şekâvet ve şerâyetine nazar idüp didim ki umûr-ı saltanata ve zabt-ı memlekete müte‘allık bir risâle tahrîr idem. Anuñla ‘amel olıcağ inşâ‘allâhü te‘âlâ dünyevî ve uhrevî sa‘âdete vuşlat müyesser olup ahvâl-i memleket nizâm ve neşîmen-i saltanat devâm bulup düşmen dîn-i mübînin ve cebâbire ve ekâsire-yi bî-dînin ünûfunı keser ve diyâr-ı İslâm’dan yedini kaşır âsân vechile ola. İmdi bu hûşuşda âyât-ı kerîmeden ve eḥâdiş-i müstakîmeden

(22b) ider ki her şey ‘Allâhu te‘âlâ gūyâ ki seni görür gibi işleye zi‘l-kurbâya virmek ile emr ider. Zi‘l-kurbâdan murâd ra‘iyyetdür. Anları esirgeyüp lutf ve iḥsânın âsârın anlara irişdüre ve ‘Allâhu te‘âlâ pâdişâhı men’ ider fahşâdan ve münkerden ve bağîden ya’nî pâdişâh şer‘an ve ‘aklen mekrûh ve mezmûm olan fı‘li işlemeye ve şer‘an ve ‘aklen mezmûm olan sözi söylemeye ve Şerî‘at yolından taşra mübârek kâdemin başmaya ve daḥi buyurır ki: Yâ selâṭin ve mülûk biz size va‘z ve naşîhat ideriz ola ki naşîhatı tutasuz ve kabûl idesüz deyü buyurır

(23a) imdi ma‘lûm ola ki pâdişâhın eyyede‘l-lâhu te‘âlâ üç hâli vardır: Biri kendi nefsiyle ve biri re‘âyâ ile ve biri ‘Allâhu te‘âlâ ile âyet-i kerîmede altı hâl zıkr olındı. Üçi me‘mûr, üçü menhâ, üçü altıya urduğ toḡuz oldı. Zîrâ pâdişâh kendi nefesine nazarıyla ‘adl ve iḥsân ve itâ‘izi‘l-kurbâ gerek ve fahşâdan ve münkerden ve bağydan ictinâb gerek ve pâdişâha re‘âyâyâ nazarıyla ‘adl ve iḥsân ve itâ‘izi‘l-kurbâ gerek ve fahşâdan ve münkerden ve bağydan ictinâb gerek ve pâdişâha ‘Allâhu te‘âlâ’ya nazarıyla ‘adl ve iḥsân ve itâ‘izi‘l-kurbâ gerek ve fahşâdan.

Âdâb-ı Saltanat’ın İçeriği Üzerine

Âdâb-ı Saltanat’ta ortaya konulan ahlakî değerler, Kur’an ayetleri ve Hz. Peygamber’in hadisleri doğrultusunda dinî delillerle kuvvetlendirilerek kabul ve teslime hazırlanmıştır. Peygamber kıssa ve mucizeleri, tarihî şahsiyetlerin hayatlarından parçalar ve hareketlerinden örnekler ve çeşitli hikâyelerle bu ahlakî değerler uygulama sahasına çıkarılmaya çalışılmıştır. Eserde yer yer peygamber kıssalarından, dört halifenin hayatlarından örneklerle menkıbeler de dile getirilmiştir. Eserin ekseriyetle, hemen hemen her bölümünde çok sayıda kıssa, menkıbe ve hikâye bulunmaktadır. Bu da eserde, tahkiye yani hikâye etme metodunun uygulandığının ifadesidir. Bu ifade şekliyle eserin canlılık ve tesiri artmış, düşünce ve değerlendirmeler okuyucu tarafından daha kolay kavranır hale gelmiştir.

Âdâb-ı Saltanat, Üç Bâb’dan meydana gelmektedir. Birinci Bâb (Vr. 3a) saltanatın âdâbı ve memleketin idaresi, İkinci Bâb (Vr. 79b) mezhepler ve dinler hakkındadır. Üçüncü Bâb’da (Vr. 121a) hikâyeler bulunmaktadır.

Birinci Bâb’ın başlangıcında, Allahu Teâlâ’nın kulları arasında adaletle hükmedip zulüm ve fesada fırsat vermemesi, nefis ve şeytanın aldatmalarına uyulmaması için Hz. Davut’u yeryüzüne halife ve vekil seçmesi ele alınır ve ilgili âyet ve hadislerle konu genişletilir (Vr. 3b). Hz. Peygamber’in meşhur bir hadisine dayanılarak halifenin yeryüzünde Allah’ın

gölgesi olduğu, fakat gölgelerin de faydalı ve zararlılarının bulunduğu, şuuru bulunmayan ağaçların gölgeleri tesirli olursa elbette ki insanların etkilerinin çok daha fazla olabileceği, halifelerin de iyi ve kötülerinin olduğu, hükemâdan rivayet edilen çok güzel bir örnekle dile getirilir. Buna göre, yılanın söğüt ve ceviz ağacının altında yatan insanları sokmadığı görülmüş. Yılanı niçin onları sokmadığı sorulmuş. Yılan da: Söğüt ağacı panzehir salgılar, benim zehrime önler, zarar veremem. Ceviz ağacı ise zaten zehir salgılar, o halde benim zehrime ne gerek var, diye cevap vermiş.

Bâbın devamında saltanat edebi ve adalet esasını yerine getirmek için On Hüküm sıralanmaktadır. Eserde hükümlerin özeti şu şekildedir:

Birinci Hüküm'de (Vr. 6b) önceden verdiği nimetlere karşılık olarak, Allah'a mutlaka şükredilmesi lüzumu, padişahlığın, Allah'ın kuluna büyük bir nimet, bir ihsan ve ikramı olduğu, istediği kuluna heybet ve kuvvet verdiği, bunun şükrünün de iyi yapılması gerektiği anlatılır.

İkinci Hüküm (Vr. 7a) ciddiyet ve gayret hakkındadır. İşleri gevşek tutmama ve gafil olmamanın gereği vurgulanır.

Üçüncü Hüküm'de (Vr. 7b) İlâhî ahlâk hakkındadır. Allah'ın emrettiği ahlak çerçevesinde insanlara muamele edilmesi belirtilir.

Dördüncü Hüküm'de (Vr. 8a) Şefkat ve merhametin sultanlara lüzumu, padişahın sorumluluk sahibi olması ve işleri bizzat kendisinin yapması, vekillere ve başkalarına havale etmemesi, milletine şefkatle davranarak onların halini bizzat gezip görmesi gereğine dikkat çekilir. Ayrıca padişahın şefkatinin başkalarının şefkatine benzemediği ifade edilerek beş çeşit şefkat olduğu belirtilmiştir. Bunlar: Allah'ın kullarına rahmeti, peygamberlerin ümmetlerine merhameti, padişahın milletine şefkati, annelerin çocuklarına muhabbeti ve şeyhin müridi üzerindeki gayreti olarak sınıflandırılmıştır.

Beşinci Hüküm'de (Vr. 9a) hak üzerinde hüküm vermenin gereği, duyulan bir haber ve sözün sıhhat ve doğruluğunun araştırılması, aslı sabit olmadan hüküm verilmemesi üzerinde durulur.

Altıncı Hüküm (Vr. 11b) adalet hakkındadır. Adaletle ilgili bir âyet zikredilir ve her şeyi nefis için değil de Allah için yapma gereğini pekiştiren, Hz. Ali'nin bir kâfirle yaşadığı bir olay anlatılır.

Yedinci Hüküm (Vr. 13a) nefis ve hevâya uymak hakkındadır. Başka bir gaye hedeflemeden Allah rızasını kazanma amacı takip edilmesi gereği ve hevâya uymanın Allah'ın emrine uymanın zıddı olduğu ve hiçbir faydasının da olmadığı, nefis ve hevasına uyanların küfür, dalalet ve şirke düştükleri, tanrılık davası bile ettikleri örneklerle vurgulanmıştır.

Sekizinci Hüküm (Vr. 14b) hevâya tâbi olmanın zararları hakkındadır. Hevâya uymanın insanı yoldan çıkaracağı, hatta dinden çıkarıp küfre götüreceği bir hikaye ile desteklenerek dile getirilmiştir.

Dokuzuncu Hüküm'de (Vr. 16b) ahireti unutmamanın Allah'ı unutmak olduğu ve bunun insanı şiddetli bir azaba götürdüğü ilgili ayetlerle desteklenerek belirtilmiştir.

Onuncu Hüküm (Vr. 17a) halifelik makamının değeri hakkındadır. Halifeliğin çok yüce bir makam ve Allah'ın nâibliği olduğu, halifelerin peygamberlerin getirdiği şeriati uygulama, uymayanlara güç ile icra etmeleri gereği ayetlerle güçlendirilerek anlatılmıştır. Halifelik ve şer'i cezaların verilmesi ile ilgili Kur'an'dan ayetler, Hz. Peygamber'den hadisler, Hz. Süleyman, Hz. Davut, Tâlût ve Câlût, Hz. Ömer, Dört mezhep imamı ve Yavuz Sultan Selim'den kıssa ve örnekler de verilmiştir.

Bunlardan sonra padişahın nefsi, milleti ve Allah ile ilgili üç halinin olduğu, Allah'ı görür gibi ibadet etmesi, Allah'a itaat etmeyen padişaha, itaat edilmeyeceği, ibadetin Allah'ın

emir ve yasaklarına uyularak ve Hz. Peygamber'in sünneti takip edilerek gerçekleşeceği belirtilir. Sultanın, mahlûkatına bakarak Allah'ın sanat ve acaip kudretini müşahade etmesinden, Allah'a ve Resulüne itaat ederek şeriat fermanını tutması, koruması ve kulluğunu tam bir şekilde yaparak tevazu sahibi olmasından, tevazuun yükselme sebebi olduğundan, tevazu sahibinin insanlar arasında değerli olacağından, mal, zenginlik ve makamına güvenmemesi ve kendisini bir memur derecesinde görmesinin gereğinden bahsedilir. Ayrıca şeriatı rehber edinerek siyaset kılıcını ele alıp memleketin durumunu yoklamak, mazlumu koruyup zalime cezasını ve adaletliye hakkını vermek; âlim, salih ve fakirlerin de dualarını alarak din ve vatan düşmanlarını def etmekle Allah'a yakın olabileceğine, zafer ve manevi yardımların Allah'tan geldiğine, askerin çokluğu azlığı ve alınan tedbirlerle ilgili olmadığına, yine ayet, hadis, kıssa ve hikâyelere yer verilerek dikkat çekilir. Hükümdarın gittiği memleketleri mamur edip yıkık mescit ve medreseleri tamir ettirmesi, cemaati toplayıp başlarına imam getirmesi, zalimlerin hakkından gelerek âlim ve salihlere itibar etmesi, insanları ibadet ve ilim tahsiline teşvik etmesi tavsiye edilir. Devlet işlerinden sonra ilme önem verme gereğine dikkat çekilir ve ilim ile bir araya gelince hilafetin güçlü olacağı vurgulanır. Zayıflara güç, derviş ve muhtaçlara sadaka verme, ulema ve şeyhlere yeterli nafaka vererek onları helal yönlerden rızıklandırmanın gereği belirtilir. İnsanlarla dünyada iken helalleşip bunu ahirete bırakmama öğütlenir. Ayrıca sırasıyla tevazu, bir işe girişirken istihareye yatma ve meşveret etme, sırları kimseye söylememe, nikâh, eşlerle ilgili davranış, çocuk sahibi olma ve emzirme, zina ve cezaları konularındada örneklerle geniş bilgiler verilir.

İkinci Bâb insanların din ve mezhepleri hakkındadır. Ayrıca küfür, inkâr ve sapık inanç çeşit ve sınıflarını bildirir. Allah'ın varlığı, birliği, âlemin yaratılışı ve bu konularda Sokrat, Eflatun, İbn-i Sina ve Farabi'nin özellikle İslam dinini görüşleri ayrıntılı biçimde verilir. Peygamberler tarihinden, özellikle Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsa'dan ayrıca Hz. Meryem'den, İsrailoğullarından, Hz. Yakub'dan bölüm ve konu ile ilgili olaylar ve örneklerle geniş bir şekilde yer verilir. Ayrıca din ve ibadet muameleleri, fıkıh ve ilmihal bilgileri ortaya konur.

Bunlardan başka Musevilerin, yetmiş bir fırka olduğu ve bu gruplardan geçerli olduğu zamanda, birinin kazandığı, Hristiyanların da, aynı şekilde yetmiş iki fırkaya ayrıldıkları ve bunlardan hak din olduğu zamanda, birinin kurtulduğu, İslâm ümmetinin de yetmiş üç fırka olacağı ve bu fırkalardan biri olan ehl-i sünnetin kurtulacağını Hz. Peygamber'in bildirdiği ifade edilmiştir. Batıl olan yetmiş iki fırkanın onikisi Cebri, on ikisi Kaderiye, on ikisi Rafizîler, on ikisi Muattala, on ikisi Meşrebe, on ikisi Hariciye, on ikisi Merciiye olduğu vurgulanarak açıklanmıştır. Bunların yanısıra, bazı günahların cezalarının ahirette görülecek olması ile birlikte dünyada da cezalarının görüldüğü ve görüleceği, padişahın şeriatı mutlak şekilde uygulaması gereği, aksi halde belâdan ve düşmandan kurtulamayacağı dile getirilmiştir.

Üçüncü Bab sırasıyla Harun Reşid'den, Harun Reşid'in bir şeyhinden, Hz. Peygamber'den, sahabelerden ve Hz. İbrahim'den ders ve hisse alınacak çok güzel hikâyeleri içermektedir.

Kitabın sonunda kitabı okuyanlar için dünya ve ahirette saadete kavuşmaları duası bulunmaktadır. Bu duanın devamında, eserdeki konu, ayet, hadis ve hikâyelerin tamamının başka kaynaklardan nakledildiğini belirterek bu kaynakların: Mirsâdü'l-İbâdⁱⁱ, Âdâb-ı Menâzilⁱⁱⁱ, Ravzât^{iv}, Mişkâtü'l-Envâr^v, Tefsîr-i Beyzâvî^{vi}, Keşşâf^{vii}, Hadis ve Kelâm kitapları, Gülistân^{viii}, Tefsîr-i Begavî^{ix} olduğu, ayrıca Salavat ve hamdle birlikte eserin bir Cuma günü tamamlandığı belirtilmiştir (Vr. 141b).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Siyasetnameler esas olarak ahlâkî eserler arasında yer alırlar. Ahlâkın temeli din olduğundan siyasetnameler dinî kurallara dayanır. Siyasetnâmelerde Kur'an ve hadislerden ispatlar yapılır ve tarihten örnekler verilir. Zalim ve adil hükümdar ve din adamlarının davranışlarını yansıtan hikâyeler anlatılır. Kötü yönetimlerin zararlı sonuçları açıklanır. Padişahlara, vezirlere ve devlet adamlarına öğütler verdiği için siyasetnâmeler aynı zamanda nasihatnameler ve ahlâkî eserler arasında yer alırlar. Ancak siyasetnâmelerin ana teması devlet yönetimi olduğu için siyaset ve devlet yönetiminde gerekli olan vasıflar dışındaki bir konuya pek değinilmez. Ahlâk kitaplarında ahlâk felsefesine yer verilirken siyasetnâmelerde ahlak felsefesinden ziyade uygulamaya ait bilgiler verilir. Bu özellikler çerçevesinde, Âdâb-ı Saltanat'ın da, Yusuf Has Hâcib'in Kutadgu Bilig'i, Şeyhoğlu Mustafa'nın Kenzü'l- küberâ'sı, II. Murad'ın Nasihat-ı Sultan Murad'ı, Kâtibî Sadık'ın Gencine-i Adalet'i, Mehmed Hüsameddin Amasî'nin Mir'âtü'l- mülûk'ı, Abdülmecid Sivasî'nin Nesâyihu'l- mülûk'ı vd. gibi siyasetnâme türünde olduğu açık ve nettir. Siyasetnâmelerde olduğu gibi, Âdâb-ı Saltanat'ta da amaç, dünya ve ahiret saadetine kavuşturmak, siyasi ahlâka uygun, adaletli bir devlet düzeni oluşturmaktır.

Makalemizde hükümdarlara, devlet adamlarına ve halka ahlâk ve siyaset öğretmek için yazılan ve yüzyıllar boyu hükümdarların ve devlet adamlarının başucu kitapları olan siyasetnâmelerin önemine dikkat çekilmiştir.

Türk edebiyatındaki siyasetname türündeki eserlerin toplu bir kataloğunun hazırlanması ve bu eserlerin bilimsel neşirlerinin yapılması Türk devlet geleneğinin gücünü göstermesi bakımından oldukça değerli olacak ve böyle bir çalışma Türk edebiyatı araştırmaları açısından da bu konudaki eksikliği gidermesi bakımından büyük bir fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ADALIOĞLU, H. Hüseyin (Haz.), **Zencânî Sultana Öğütler, Alaeddin Keykubat'a Sunulan Siyasetnâme**, Yeditepe Yay., İstanbul 2005.
- ARSLAN, Mehmet, **Osmanlı Devlet Yönetimine Ait Siyasetnâme Özelliği Taşıyan Küçük Bir Risale: Gelibolulu Âli'nin "Hakâyiku'l-Ekâlim" Adlı Eseri**, *Osmanlı Edebiyat-Tarih-Kültür Makaleleri*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2000.
- <http://kutuphane.diyaret.gov.tr/yazma2.htm>, **Yazma Eserler**, 11.05.2014.
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Zemahşeri>, 10.05.2014.
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Evliyalar-IslamAlimleri-Detay-BEGAVI-1266.aspx>, 10.05.2014.
- <http://www.fizan.net/el-mu-cemu-l-vasit.html>, 10.05.2014.
- İNALCIK, Halil. **"Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri"**, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara 1966.
- LEVEND, Agâh Sırrı, **"Siyâset-nâmeler"**, Ankara 1962.
- Mu'cemü'l-Vasît, C. 1, Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye**(Arap Dili Heyeti),1956.
- Nizamü'l- Mülk, **Siyasetnâme**, Hzl. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1990.
- PALA, İskender, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul 1998.
- Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul 2008. ADALIOĞLU, Hasan Hüseyin, **"Siyasetnâmelerin Klasik Kaynakları"**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 Aralık 2004.
- UĞUR, Ahmet, **Osmanlı Siyaset-nâmeleri**, Kültür ve Sanat Yayınları, Tarihsiz.

NOTLAR:

ⁱ Kahire Arap Dil Kurumu tarafından çıkarılan Arapça sözlük. 1932 yılında kurulan Kahire Arap Dil Kurumu'nun (Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye) on yıllık bir mesaisinden sonra 1956'da 500 sayfalık bir örnek cilt uzmanların

incelemesine sunulmuştu. Bu arada Mısır Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1936 yılında Arap Dil Kurumu'nun ilmî ve teknik terimleri içine alan, şekil ve resimlere de yer veren orta hacimli bir sözlük hazırlamasını talep etmesi üzerine El-Mu'cemü'l-Vasî'te yeniden gündeme geldi ve hazırlanmasına ancak 1940'ta başlanabildi. 30.000 madde başı ve 600 resim ihtiva eden eser yirmi yıllık bir çalışma sonunda tamamlandı.

El-Mu'cemü'l-Vasî'te kelimeler köklerinin ilk harfine göre alfabetik olarak sıralanmış, yabancı dilden gelip Arapçalaştırılmış (muarreb) olanlar da alfabetik tertibe tâbi tutulmuştur. Muarreb câmid kelimelerden türetme yoluna nâdiren gidilmiş, ancak Arapça câmid kelimelerden türetme işleminde bir sakınca görülmemiştir. Kelimelerin açıklanmasında garip ve nâdir kullanımlara yer verilmemiş, eserde âyet, hadis, atasözleriyle şair ve ediplerden örnekler kaydedilmiştir.

Eserde Arap Dil Kurumu'nun Arapça karşılıklarını bularak kullanmayı kararlaştırdığı teknik ve ilmî terimlere de yer verilmiştir. (<http://www.fizan.net/el-mu-cemu-l-vasit.html>).

ii Necmeddin Dâye (1177-1256) tarafından yazılan, nazari ve ameli tasavvuf eseridir.

iii Karamanlı Abdülatîf bin Durmuş'un dînî-tasavvufî eseri.

iv Kâfi Hasan bin Abdullah Akhisarî'nin (1544-1616) eseri.

v İmam-ı Gazalî'nin, Nûr suresinin 35. ayeti olan "Allah göklerin ve yerin nurudur." ayetini yorumlayan tasavvufî eseri.

vi İranlı hukukçu, bilim insanı ve müfessir olan Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin el Beydavi'nin (ö. 1286 Tebriz), en büyük ve ünlü çalışması Envaru't Tenzil ve Esraru't Te'vil adlı Kur'an tefsiridir.

vii Zemahşerî'nin tefsir eseridir. Zemahşerî, Fars asıllı İslam filozofu; aynı zamanda tefsir, kelâm, fıkıh, lügât ve belâgat gibi birçok İslamî bilim alanında araştırmalar yapmış ve çeşitli eserler vermiş olan İslâm âlimidir. Ebül Kasım Cârullah Mahmud bin Ömer bin Ahmed el-Zemahşerî 1074 yılında Harezm'in Zemahşer kasabasında doğmuş, 1144'de Cürcaniyye'de vefât etmiştir. Eserin tam olarak adı, El-Keşşaf an Hakaiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l- Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil'dir. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Zemahşeri>)

viii İranlı meşhur gazel, nesir ve mesnevi üstadı olan şair Sâdî'nin (1191-1292) hem Türk hem de dünya edebiyatında tanınan, 1258'de yazmış olduğu eseri.

ix Horasan'da yetişen hadîs âlimlerinin en büyüklerinden, zamanında bulunan âlimlerin önderi, müslümanların müftisi, tefsîr sahiblerinin büyüğü, hadîs âlimlerinin imâmı olan İmâm-ı Begavî'nin eseridir. İsmi, Hüseyin bin Mes'ûd bin Muhammed olup, künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakabı Muhiyissünne ve Rüknuddîn'dir. Kürk yapıp satardı. Şafîî mezhebi âlimlerindendir. 436 (m. 1044) senesinde Horasan'da Herat ile Merv şehirleri arasında bulunan. Bâğ köyünde doğdu. 516 (m. 1117) Şevval ayında Merv'de vefât etti. Hocası Kâdî Hüseyin'in yanına defnolundu. (<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Evliyalar-IslamAlimleri-Detay-BEGAVI-1266.aspx>)

Turkish Transkription Fontu

TIMETT.TTF